

Skibotn – et forsøk på fornorskning

Av Paul Figenschau

I tidsrommet fra omkring 1850 og fram til rundt 1950 ble de deler av Nord-Norge som hadde samisk og kvensk befolkning utsatt for en relativ sterk fornorskning. De som i hovedsak stod for denne fornorskninga på grasrotplanet var lærere og prester. Gjennom kirken og skolen skulle de to etniske minoritetene innordnes det norske samfunnet. I Storfjord var det en forholdsvis stor bosetning på Skibotn med finsk avstamming – et samfunn som tok vare på sitt språk og sin kultur.

Jeg skal i denne artikkelen ta et lite tilbakeblikk på hvordan fornorskningen var på Skibotn på 1930-tallet, og hvordan befolkningen her reagerte på denne. Aviser har her vært en sentral kilde. Mange vil nok si at aviser er en form for kilde som kan være tvilsom. I den sammenheng har jeg følgende å si: journalistene skriver om det som er dagsaktuelt, og skulle det være noe som ikke stemmer vil det komme reaksjoner fra leserne, et fenomen som storfjordingene har vist å bruke. Referatene i avisene Nordlys og Tromsø på 1930-tallet, er svært detaljerte at det er grunn til å feste lit til dem. Siden jeg har brukt offentlig tilgjengelige kilder velger jeg å bruke personnavn når det gjelder debatter i herredsstyret og leserinnlegg i avisene.

Skibotn

Hvor lenge det har bodd folk på Skibotn er ikke et tema i denne artikkelen, men jeg vil bare slå fast at

stedet var bebodd i 1608 da norsk- danske embetsmenn rev ned birkarlenes sjøhus og lagerbygninger. Ut over 1800-tallet økte den kvenske innvandringen til Skibotn. At såpass mange kom nettopp hit kan være at de var blitt kjent med den rikdommen havet gav da de, eller deres slektninger, besøkte de årlige markedene på Skibotn. Nød og uår på 1860-tallet tvang mange finlendere å søke lykken på norskekysten. I Troms Stiftstidende i begynnelsen av juni 1868 kan vi lese at det siste vinter hadde kommet 114 personer over grensen bare til Skibotn, noen var og kommet til Hatten. Mange hadde riktignok reist videre, men rundt 30 personer hadde "blevet kommunen til byrde".

Da Storfjord ble egen kommune i 1930, var Skibotn ei isolert bygd. Lokalbåten hadde anløp to ganger i uka. All annen kommunikasjon innad i kommunen måtte skje med båt. Den eneste naturlige landsvert forbindelse var gjennom Skibotndalen til Finland. For besøkende var det ikke så merkelig at denne bygda var fremmedartet, språket og kulturen skilte seg ut. Fra gammelt av var høst- og vintermarkedene begivenhetene som flerdoblet folketallet i den lille bygda. Til markedene kom svensker, finner, samer, lokale handelsmenn og tilreisende for å handle eller bytte til seg varer. En annen grunn til at mange oppsøkte Skibotn var de tradisjonelle læstadianerforsamlingene som var lagt til markedsdagene.

Skolen som arena for fornorskning

I likhet med de andre kommuner i Nord Troms måtte Storfjord importere lærere sørfra. Når det gjelder fornorskningen i skolene er det ikke til å unngå å komme unna Amund Flugum. Flugum kom til Løngen i 1902, og begynte sin lærergjerning i Storfjord et par år senere. Allerede fra starten deltok han aktivt i samfunnsliv og politikk i kommunen. Opp gjennom årene var han med i en rekke råd og utvalg og spilte en sentral rolle i oppløsningen av storkommunen. Da Storfjord ble egen kommune ble han valgt til ordførere de to første periodene. For sin innsats i lokalsamfunnet ble han tildelt Kongens fortjenestemedalje i sølv (Larsen 1976: 323). Da Flugum kom til Lyngen hadde han ikke bare lærerutdanning i bagasjen, men også en god del nasjonalromantikk og begeistring for det nye landet Norge. Stavkirker og den bygdekulturen han var vant til på Vestlandet fant han ikke i Løngen. På sett å vis var han derfor barn av sin tid og det han gjorde må derfor sees i den sammenheng. Flugum opptrådte ikke alene i fornorskingsprosessen. Etter forbilde fra Solhov så han for seg internat flere steder i kommunen. Som på Solhov ville elevene da være i et norsk miljø både i skoletiden og på kveldstid. En annen sak han kjempet for var mellomriksvei gjennom Signaldalen til Sverige.

Prolog 1931

De første årene Storfjord var egen kommune var økonomien heller skral, og representantene i herredsstyret gjorde hva de kunne for å skaffe midler til nødsarbeid. I januarmøtet 1931 foreslo representanten Oscar Heiskel at herredsstyret skulle sende en oppfordring til Stortinget om å sløyfe alle "våbenøvel-

ser" for 1931 og heller bruke pengene til produktivt arbeid. I følge avisa Nordlys fulgte det en debatt etter dette og følgende ble blant annet sagt:

Isak Heiskel: *Finland har jo brukt 70 millioner mark til militærvesenet.*

Johan Beck: *Hvis midlene blir brukt til mellomriksvei til Finland støtter han forslaget.*

Isak Heiskel: *Da ville det jo være lettere for skibottsveringene å rømme landet.*

Denne siste replikken utløste en del latter blant representantene. Denne replikken kan kanskje sees som om det var en undertone på at Skibotn var litt annerledes enn resten av kommunen, men den var nok kun ment som en morsom kommentar.

1935 Ratche kommer

1935 er det året hvor fornorskningen virkelig kommer i fokus. Journalisten Arthur Ratche har denne høsten ti artikler i den konservative avisa Morgenbladet under tittelen: "Finske strømninger på norsk side av grensen." Året etter utgir han boka *Finsk fare for Finnmark*. Boka bygger i sin helhet på denne artikkelserien. For å gjøre en lang historie kort så sier Ratche at bygda Skibotn er mer finsk enn norsk og den finske kulturen gjennomsyrer bygda - at det bare er et tidsspørsmål før bygda legger seg under Finland. I den første artikkelen sier han blant annet at skoleelevene så snart de går ut av skoledøra slår om til finsk. Skolen skal også i følge han mangle norske læreverk, og at bygda skulle ha mottatt finsk ABC og andre finske bøker. Ratche hadde neppe forestilt seg at hans artikler skulle bli lest av folk på Skibotn, eller i Storfjord for øvrig. Morgenbladet tar inn to leserinnlegg fra Storfjord når det gjelder Ratches artikler.

Den 22. november har Flugum, etter å ha lest de 7 første artiklene et støttende innlegg i Morgenbladet. Flugum tar opp de samme sakene som Rathe fremfører, og påpeker at en vei mellom Skibotn og Kvesmenes, når den blir ferdig, vil knytte Skibotn nærmere resten av kommunen. Flugum sier videre at en mellomriksvei om Signaldalen og internatet vil minske den finske innflytelse på Skibotn. Flugum skriver til slutt: "...".veien Kvesmenes - Skibotn, mellomriksveien til Sverige og internatet vil avhjelpe et "lenge følt savn" for opelsk av norsk nasjonalfølelse her i de blandede sprog-distrikter ...". Flugum avslutter sitt innlegg med følgende "...hvis De snart skulle komme til Kvesmenes igjen vilde det være mig en glede å hilse på Dem".

Men Ratches artikler blir også lest av folk på Skibotn. At folk her leser osloaviser viser at de var like gode nordmenn som resten av landet. At enkelte både leser og skriver svarinnlegg på norsk viser at de behersker det norske språket. Johan Beck har og lest Ratches artikler og tar til motmæle den 28. november i Morgenbladet. Beck skriver: "hva den stemningsbetonte draging mot Finland angår vil jeg understreke at befolkningen her er norsk i sitt sinnelag, vil være nordmenn, og føler sig sådanne, de fleste føler påstanden om det motsatte som en fornærmelse."

En av de som i 1935 hadde vært informanter til Rathe var Ingjald Leigland. I 1932 hadde Leigland informert Utenriksdepartementet om de nasjonale problemer som var i Nord-Troms. Hans henvendelse ble tatt seriøst i Oslo, og han ble bedt om å holde øye med hva som skjedde. Lignende bekymringsmeldinger hadde kommet til Oslo fra militært hold. Sommeren

1935 var generalstabssjef Otto Ruge på befarings på Skibotn, og hans rapport konkluderte med at Skibotn nærmest var en finsk bygd. Ruge mente at Skibotn kunne knyttes til resten av Norge ved økt norsk bosetning, vei til Kvesmenes og avskjære forbindelsen til Finland gjennom Skibotndalen. Videre foreslo han økt bruk av norsk ved skolen, stipendier til samisk og kvensk ungdom til utdanning på norske yrkesskoler, ansette flere norske tjenestemenn i området, bruk av det nasjonale flagget og til slutt en strengere tollkontroll ved grensen (Niemi og Eriksen 1981:286-287)

1936 Tiltakene iverksettes

Mellomriksveien til Finland, som det i 1929 var bevilget penger til ble stanset. Dette medførte at de som var på nødsarbeid her mistet jobben. I stedet skulle det anlegges en ny vei gjennom Signaldalen selv om dette var et dyrere alternativ. Valget av Signaldalen var gjort utelukkende av militære og nasjonale hensyn (Niemi og Eriksen 1981: 289). Dette kommer helt klart fram i en artikkelserie som major O. Munthe-Kaas har i avisa Nordlys vinteren 1937 under tittelen "Riksveien og mellomriksveiens betydning for Nord-Norge i ufredstid". Han lister opp åtte punkter og nummer to lyder: "Norskdommens framme i enkelte distrikter, hvor islettet av ikke-norske folkeelementer gjør en nasjonal innsats ønskelig", står det i Nordlys den 21. januar 1937. Et slikt distrikt var Skibotn. I samme avis kan vi den 14. januar lese at Helligskogen Fjellstue skal gjøres større og at det er blitt bevilget et større beløp til veien mellom Kvesmenes og Skibotn, og at det er en vei av stor nasjonal betydning. En liten notis i samme nummer forteller at det er observert ulv i Storfjord.

Dette året blir bygginga av det statsfinansierte internatet på Skibotn startet. Det sto ferdig i tidlig på høsten 1937. I herredsstyremøtet i april ble det stilt spørsmål hvordan det var gått til at penger så fort var blitt bevilget, både til internat og vei, da det tidligere var blitt avslått midler til nødsarbeid til veien til Skibotn. Den raske saksgangen i Oslo skyldtes nok redselen for finsk påvirkning i området. Herredsstyremøtet ble ganske detaljert referert i avisa Nordlys den 23. april, og her er noe fra ordvekslingen som fant sted. Representanten Heiskel stilte spørsmål om hvorfor kommunen hadde fått midler til nødsarbeid da det tidligere var avslått og om den delegasjonen som hadde vært i Oslo kunne redegjøre for dette. Ordføreren svarte at han ikke kjente til at noen fra kommunen hadde vært der. I følge avisa foregikk det en lengre ordveksling mellom Flugum og Heiskel, der Flugum sier at Leigland hadde vært i Oslo og antakelig der hadde talt Storfjords sak.

I 1936 satte også myndighetene i Oslo i gang en dekkoperasjon for å skjule sin medvirkning i fornorskningstiltakene. Ratches bok var blitt en het potet for arbeiderpartiregjeringen. Temaet i Ratches bok ble framstilt som et ikke-tema og vedkom ikke myndighetene. Til slutt ble de to lokale informantene til Ratche, Flugum og Slinde, sittende med svarteper og fikk vanskeligheter i lokalsamfunnet etterpå (Niemi og Erikson 1981:296).

1937 Internatets år

Høste 1936 oppstår det konflikt om internatet var blitt satt opp etter de spesifikasjoner som anbudspirene tilsa. Konflikten verserte i media en tid, og end-

te opp med at byggmesteren og en ingeniør prøvde å rettferdiggjøre i de endringer som er gjort i innlegg i begge avisene Tromsø og Nordlys den 17. november 1936. Som støtte hadde de fått daværende skoledirektør, en embetsmann, til å uttale seg. I sitt innlegg sier skoledirektør følgende: "Man må være oppmerksom på at skoleinternatet oppføres for å tjene stedet og den oppvoksende slekt, uten noen som helst utgift for oppsittere på stedet." Dette er skrevet av en embetsmann som tydelig visste hva det dreide seg om - fornorskning. De 6 punktene som blir redegjort for av ingeniøren og byggmesteren ble kraftig og kategorisk tilbakevist av Johan Grape i Nordlys den 26. november. Arbeiderne på bygget hadde ved selvsyn sett hva som var blitt utført. Da bygget ble innviet den 4. september 1937 var ingen av lokalbefolkningen innviet. Derimot var de lokale dignitærer, embetsmenn fra Tromsø og to lærerinner fra Sverige invitert, kan vi lese i Nordlys den 16. september 1937.

En tilsetningsak dette året skulle også vekke oppstyr i kommunen. Kretsstyret på Skibotn ønsket å tilsette en lærerinne som var godt likt i bygda. Ved tilsetning i kommunen var denne lærerinnen ikke engang på ansettelseslisten. Johan Beck hvor han reagerte på skolestyrets framgangsmåte. Hans innlegg er ganske krast og jeg gjengir her noe av det han skriver i Nordlys den 8. september. Beck skriver: "Det intrigespill som hr. Flugum og hans følge alt for lenge siden har forfulgt angjeldende lærerinne med, blomstrer fremdeles i full flor...folk med årelang trening i renkespill kan prestere...Det var en prøve på den fine kultur som med knyttneven i bordet skal bankes inn i oss". Ansettelses-saken av denne lærerinnen blir ikke avklart før i 1938.

1938

I herredsstyremøtet i februar, referert i Nordlys 17. februar, var det en flere timers debatt om lærer Slindes husleie og tilsyn ved internatet. Debatten går i hovedsak mellom Flugum og representantene fra Skibotn, men også andre deltar. Ut fra referatet virker det som Flugum ønsker å manøvrere Slinde i en posisjon ved internatet. Dette året starter også en debatt om skolesituasjonen i hele kommunen. Tilsettingssaken fra september kommer opp i herredsstyrets marsmøte, og i dette møtet faller det mange harde ord.

Året 1938 er det året hvor det kommer fram at det er flere i kommunen som er blitt kjent med Ratches bok og artikler. Den 9. mai dette året har "stubb" et heller krast innlegg i Nordlys. Han avslutter innlegget med dette: "Så sent som i 1937 har hr. Beck anskaffet både finsk A. B. C. ... og finsk bibelhistorie. Var det likevel sant det Ratche skrev i 1936?" En slik kraftsalve kunne selvfølgelig ikke stå uimotsagt. Den 27. juni svarer Johan Beck og lister opp de forsøk på fornorskning folk på Skibotn var og ble utsatt for - kapellet, strenge passkontroll (verre enn under krigen 1914-1918), lærertilsetninger og økt militært nærvær. Beck avslutter sitt innlegg med dette. "Skibotn har siden komunedelinga fått føle at det er provinsen i Storfjord... Får føle det når godene fordeles... huset (internatet, min utheving)... at Skibotn har fått sin unorskshetsattest... Kanskje forholdene blir bedre når veien Kvesmenes - Skibotn engang blir ferdig?" Hvem var nå denne Johan Beck?

Johan Beck

Da Johan Beck døde i november 1970 hadde Nordlys en liten artikkel om han den 11. november. Mellom 1930 og 1963 var han medlem i kommunestyret, og hadde en rekke ulike verv her. På Skibotn drev han handelsvirksomhet i over 50 år, ikke bare med lokalbefolkningen, men også over landegrensene. For arbeidet på tvers av grensene ble han i 1948 tildelt utmerkelsen Finlands Vita Rose. Beck kom med i motstandsbevegelsen under krigen og havnet i tysk fangenskap. Hans opplevelser har han skrevet om i avisa Tromsø den 14. februar 1946. Etter krigen bygde han opp igjen forretningsdriften på Skibotn.

1939 og 1940

Det som opptok herredsstyret disse årene, bortsett fra de vanlige sakene, var mellomriksveien til Sverige gjennom Signaldalen. Avisene har mange leserinnlegg hvor innbyggerne fremhever sitt dalføres fordel fremfor det andre. Signaldalen ble valgt som mellomriksvei, men som vi vet, tyskerne ville det annerledes. Veien ble til slutt bygget gjennom Skibotndalen, selv om enkelte i indre del av fjorden ikke gav opp før på 1950 tallet. I denne perioden viste det seg at internatet ikke var liv laga. Herredsstyret er ikke snauere enn at de i januarmøtet beslutter å legge det ned. I følge Nordlys den 25. januar var det bare 8 unger som hadde benyttet det siste skoleåret. I referatet fra det samme møtet kan vi mellom linjene lese at det var blitt noen lettvinde løsninger når det gjaldt selve bygget. Lærerinne, frøken M. Heggetveit, får nedsatt sin husleie fra 90 til 30 kroner dette året fordi det enkle rommet hun leier på internatet var veldig kaldt.

Etterbyrden 1945

Skibotn ble som store deler av kommunen tvangsevakuert høsten 1944. Befolkningen valgte å følge Londonregjeringens oppfordring til å stikke seg vekk. Den vegløse bygda Samuelsen syntes å være et bra alternativ, men nei, også her ble de tvangsflyttet fra. Mye av det som de fikk med seg første gang måtte de la bli igjen. Da freden var et faktum var det tid å vende hjemover for å starte opp med gjenoppbyggingen. Mye var blitt rasert av tyskerne, og tilgangen på materialer tok sin tid. I to folkemøter ber befolkningen på Skibotn om å bli behandlet på samme måte som områdene lenger nord på grunn av de raseringene som var gjort av tyskerne. Deres krav er tatt inn i Nordlys henholdsvis 14. august og 8. november 1945. Skolestyrer Leigland på Lyngseidet var blitt utnevnt bestyrer for hjemflyttingskontoret. Det er mulig han tok på seg for mye like etter frigjøringa og var overarbeidet – etablere seg på nytt etter et kort fangeopphold, starte opp skolen på Solhov, politisk aktiv i Lyngen og to dødsfall i nærmeste familie. Som lyngsværing var det nok naturlig at han prioriterte sin hjemkommune. Daværende ordfører i Storfjord skriver i et leserinnlegg i avisa Tromsø den 4. oktober 1945 at ”Storfjord ønsker litt selvstyre... Unødvendig tidspille at alt går om Leigland på Lyngseidet.” Det ordfører Tillnes ønsker er at kommunen selv skal fordele det som innbyggerne trenger.

Kan vi dømme

Niemi og Eriksen (1981) skriver på side 290 at informanenes (Flugum, Slinde og Leigland) handlinger må ses på som oppriktig engstelse for Finland på grunn av overdreven nasjonal begeistring. De kom til Troms

som nasjonalbeviste lærere fra Vestlandet. På mange måter følte de seg isolert og hadde liten eller ingen støtte for sine nasjonale hjertesaker. De møtte en kultur som for dem var helt ukjent. Det er lett å forstå at de følte større tilhørighet til andre deler av landet hvor det bare var nordmenn.

Forsoning

Ratche omtaler Siilastupa nærmest som Storfinlands navle i 1936. Siilastupa fjellstue ble i likhet som så mye annet brent i 1945 av tyskerne. I 1949 var stedet blitt bygd opp igjen, og i forbindelse med innvielsen var en reporter fra avisa Tromsø til stede. Både nordmenn, svensker og samer var invitert av de finske oppsitterne. I avisa fra den 6. august kan vi lese dette: ”I en hyggelig stemning - som en eneste stor familie - satt de mange gjestene til middagsbordet...midnattstimen nådde å slå før de besøkende brøt opp og vel-fornøyd tok vegen hjemover”. Var dette begynnelsen på slutten av fornorskningen?

Litteraturliste

Eriksen Knut Einar og Niemi Einar. *Den finske fare*. Universitetsforlaget. Oslo 1981
Larsen Emil. *Lyngen bygdebok bind 1*. AS Peder Norbye. Tromsø 1976